

Opplegg for kritikerfaddere i klasserommet

Opplegget er laget av Gro Jørstad Nilsen som har vært kritikerfadder i mange klasser, og er ment som et utgangspunkt til nytte og inspirasjon for dere som skal ut i klasserommet. I samråd med lærer avtaler dere innholdet kritikerbesøkene skal ha. Lærerveiledningen kan også gi dere tips.

Første møte: kritikk og kriterier

Kritikerens rolle i klasserommet

I første møtet med klassen er det viktig å klargjøre hvilken rolle kritikerfadderens har i arbeidet med UKP.

Kritikerfadderens skal hjelpe elevene til å bli i stand til å argumentere best mulig for at de bøkene de velger ut er verdt å få ungdommens kritikerpris. Det vil si at de også skal være i stand til å kunne argumentere for hvorfor noen ikke er verdt å få prisen.

Hvordan bli i stand til å argumentere best mulig:

Være bevisst hvilke kriterier man bruker for å dømme en bok. Det er viktig å understreke for elevene at de ikke skal opptre som norsklærere, men som kritikere.

Læreren vs. kritikeren

I norsk lærer man at det er riktig og feil måte å løse oppgaver på. Når det gjelder litteratur finnes det ingen fasit på hva som er rett måte å skrive en bok på. Ingen bøker er heller «feil» skrevet.

Når man driver kritikk ser man i stedet etter hva som er gode og dårlige sider ved boken. Det er viktig å være tydelig på hva man mener, og det er viktig å være saklig. Kritikk er subjektive meninger, men for at det ikke skal bli ren «synsing», må man kunne argumentere for meningene sine.

Argumentasjon: FORDI den var...

For at elevene skal forstå forskjellen mellom synsing og argumentasjon kan man trekke inn dagligspråket de vanligvis bruker til å vurdere filmer, tv-serier, spill og så videre.

Ren synsing: Jeg likte ikke filmen, synes den var dårlig. Hvorfor det? Bare synes det.

Argumentasjon: Jeg likte ikke filmen, fordi den var kjedelig. Fordi markerer forskjell mellom synsing og argumentasjon, ordet fordi markerer at man gir en begrunnelse.

Deretter er det viktig å få frem at det finnes gode og dårlige måter å argumentere på. Det er viktig i denne sammenhengen fordi UKP baserer seg mye på muntlige ferdigheter. Det er med andre ord viktig at de argumenterer på en måte som gjør det mulig å føre dialog og samtale. De skal drive meningsbrytning.

Følelser og åpen argumentasjon

«Jeg likte ikke filmen, fordi den var kjedelig.» Problemet med å argumentere med sine egne følelser som «bevis» for ens mening er at det er vanskelig å komme med motargumenter. Å diskutere hverandres indre opplevelser gjør at samtalen stopper opp.

Å si at denne boka likte jeg ikke fordi: «den var kjedelig, dum, vanskelig, morsom og så videre» er ingen god form for argumentasjon.

Bedre og mer åpen form for argumentasjon: Begynn i stedet med følelsen, og argumenter deretter for hva i boken som skapte denne følelsen.

Eksempel: ”Jeg synes denne boka var kjedelig FORDI karakterene var stereotype, språket flatt, og handlingen var forutsigelig.» Da er det mulig å komme med motargumenter, og diskutere mer nyansert hva som gjør bøker gode og dårlige.

Kriterier

Målet er å få en mest mulig nyansert kritikk. For å øke presisjonsnivået på kritikken må man bruke kriterier som ikke bare vurderer innholdet i boken, altså *hva* boken handler om, men også *hvordan* bøkene er skrevet, nærmere bestemt hvordan forfatteren har brukt de elementene som alle romaner består av.

1. Vurdering innhold:

HVA:

Innhold, budskapet, det som kan gjenfortelles. Handlingsreferat. Det er viktig å få frem at bøkene ikke nødvendigvis har et entydig budskap. Enkelte typer bøker har det, for eksempel samfunnskritiske eller politiske bøker. Moralsk oppbyggelige bøker. Når bøkene legger vekt på budskap betyr at litteratur skal tjene et annet mål enn seg selv. De fleste forfatterne skriver bøker som undersøker noe, og er ikke entydig. Derfor bør man være forsiktig med å kritisere en bok for å ikke ha et budskap.

Viktigste man gjør som kritiker: Anmelde boken på bokens premisser. Hva er forfatterens prosjekt? Hvordan lykkes hun?

2. Estetiske vurderinger:

Når man vurderer måten forfatteren har brukt elementene alle romanene består av, så vurderer man bøkene ut fra estetiske kriterier. Her kan man vurdere hvert element for seg, og se om boken bruker de på en god eller dårlig måte.

Alle romaner består av følgende elementer som forfatteren bruker til å skape sin egen fiktive verden:

1. Karakterer/personer.
2. Miljø/sted/rom
3. Handling.
4. Språk.

Definisjonen på en fortelling er: ”Noe må skje med noen et sted”, der alle elementene er til stede, man kan ikke ta bort en uten at det går utover fortellingen.

Skriveøvelse:

Her er det også mulig å legge inn en liten skriveøvelse for å få illustrert at det er måten fortellingen blir fortalt på, som skal vurderes.

Verdens korteste fortelling er i følge lærebøkene: ”Katten fanger musa”. Hvis elevene skriver denne fortellingen vil det automatisk bli ulike versjoner, fordi de bruker elementene forskjellige. Det illustrer på en fin og forståelig måte at bøker blir forskjellige fordi forfattere bruker de samme elementene ulikt.

Romaner fungerer hendelser, personer, steder/rom/miljø, og språk sammen på gode, passe gode, eller dårlige måter.

2.1 Vurdering av karakterer/personer:

Kriteriet ungdommer ofte bruker på personer er om de gjenkjenner seg i karakteren eller ei. Er et viktig kriterium, sammen med troverdighet, men viktig å peke på at det må begrunnes hvorfor karakteren ikke oppleves som troverdig.

Beste argument er å vurdere karakterene som flate, endimensjonale og stereotype dersom negativ til dem. Altså at de har få egenskaper.

Et kvalitetskriterium er at jo mer kompleks/sammensatt karakteren er, jo mer interessant er han eller hun. Det gjør romanen mindre forutsigelig. En karakter man ikke gjennomskuer med en gang vekker nysgjerrighet, mens en stereotyp karakter har en tendens til å gjøre boken kjedelig.

Øvelse:

Det er viktig å gjøre dette konkret, og det er mulig (dersom tid) å legge inn en øvelse som går på forskjellen mellom entydige og mer komplekse karakterer.

Øvelse beskriv følgende karakterer indirekte, det vil si kun ved utseendet: En kunstner, en glamourmodell, en skuespiller. En dørvakt.

Øvelse kompleks karakter: lag en enkel biografi over en fiktiv person: Navn, alder, vekt, høyde, yrke, familieliv, hobbyer og fritidsinteresser. La elevens fiktive person møte en annen

elevs fiktive person på REMA 1000, og lag en intrige rundt en matvare eller lignende, der karakteren oppfører seg naturlig i forhold til hvem han/hun er i forhold til biografien sin.

2.2 Vurdering miljø/sted/rom

Et element som forfattere bruker indirekte, enten bare ved å nevne hvor de er, slik som scenskifter fra kjøkken (møter far som vasker opp) til gata (kamerater) ute i naturen (et tjern om natten). Omgivelsene likevel viktig fordi det åpner for at forfatteren kan bryte med leserforventninger og komme med overraskelser. Eller det motsatt, gjøre teksten klisjéfylt. Bruk av rom/sted/miljø kan være original eller ikke. Et eksempel på god bruk av brudd med leserforventning er Haruki Murakamis novelle der en mann våkner en helt vanlig dag i leiligheten, og koker kaffe og skal til å sette seg i stuen, hvor han plutselig oppdager at en stor, grønn frosk sitter i sofaen og ser på ham.

Dårlig bruk av leserforventning: Personen står ved et tjern om natten, solen er gått ned, det ligger en lett tåke over vannet. Å la en ugle tute og deretter en gjennomsiktig skikkelse sveve lydløst over overflaten er å bruke romelementet på en klisjéfylt måte.

Skriveøvelse:

Brudd med leserforventning kan godt illustreres med en skriveøvelse. Elevene får i oppgave å stå ved et tjern ved skumringen. De skal kun beskrive, ikke fortelle, og ved hjelp av alle sanser hva de ser, hører, lukter, smaker og kjenner på hud, hender, føtter, ansikt. De beskriver så mye som mulig i løpet av ti minutter. Deretter får de beskjed om å innføre en ny lyd som bryter med naturlydene. Øvelsen gir en god pekepinn på hvordan omgivelsene i seg selv skaper forventning om hva som vil skje, den nye lyden får automatisk en spenningsskapende funksjon som driver handlingen fremover ved at leseren lurer på hva og hvorfor den er der.

2.3 Vurdering handlingsplan

Hendelser/Handling er romanens motor, skaper et forløp. Det kan skje mye eller lite. Hvis det er mange skildringer (f.eks. av landskap, miljø, osv.) skaper det en langsom tekst, fremdriften kan bli dårlig. Mange ytre hendelser, eksplosjoner, mord, drap, kjærlighetsintriger kan gi god fremdrift. Dramatisk forløp holder på spenningsnivået, men kan også vurderes som for overfladisk.

Motiverte/ umotiverte handlinger. Det betyr ofte at det som skjer ikke virker relevant for historiens fremdrift. For eksempel kan lange, detaljerte beskrivelser være dårlige dersom det ikke tilfører historien noe nytt.

3.3 Vurdering språk

Det er viktig å få frem at språket er det materialet forfattere bruker til å skape sine fiktive univers.

Det er også viktig å få frem hva som er forskjellen mellom litterært språk og dagligspråk. Nærmere bestemt at litterært språk i seg selv er flertydig, mens i dagligspråket gjør man sitt beste for å bli forstått.

Det er viktig å få frem at hvis bøker oppfattes som vanskelige, så kan det være fordi man ønsker å få en bestemt mening ut av noe som ikke er ment å være entydig. Det litterære språket skaper bilder og assosiasjoner i leseren ved å la noe forbli mellom linjene, og dette er en kvalitet ved språket.

Elevene bruker ofte kriteriet om at de ikke liker boken fordi de ikke forstår ting, at den er vanskelig. Det er en helt legitim vurdering, men for å unngå at det blir for subjektivt er det bedre å argumentere for at boken oppleves som vanskelig og uforståelig, fordi språket er kryptisk og ugjennomtrengelig.

Godt språk er ofte synonymt med originalitet. Forfatteren bruker språket slik at en ser ting på nye måter. Dårlig språk er flatt og livløst, det er fraser man har hørt mange ganger før.

Elevene vurderer ikke nødvendigvis brudd på normalspråk som en litterær kvalitet. De har snarere en tendens til å oppfatte det som «avvik» fra en norm. Derfor er det lurt å understreke i denne sammenhengen nok en gang at de er kritikere, ikke norsklærere, og at forfattere har lov til å bryte hvilken som helst grammatisk regel hvis de føler for det. Poenget er å vurdere om det fungerer i forhold til det som er bokens prosjekt.

Notater

Det er lurt å notere mens du leser. Noter ned sidetall og kommentaren din. Sett spørsmålstegn hvis du ikke forstår hva forfatteren mener eller utropstegn hvis det er noe du liker veldig godt. Merk deg setninger og avsnitt som du liker eller ikke liker. I en bokanmeldelse eller diskusjon stiller du sterkere om du kan referere direkte til boken.

Oppsummering første møte

Det første møtet brukes altså til å gi de redskapene de skal bruke videre når de leser bøkene som er med i UKP.

Timene egner seg godt til god, gammeldags tavleundervisning. Elevene er som oftest ikke kommet riktig i gang med lesningen ennå, og de er usikre på hva som forventes av dem. Å presentere listen med kriterier gir dem noe håndfast å se etter når de leser. Det å peke på forskjellen mellom god og dårlig argumentasjon hjelper de å bli bevisst hvordan de arbeider, og erfaringsmessig er læreren glad for at retningen på opplegget kommer så tydelig frem.

Andre møte: Diskusjon i praksis

I det andre møtet er elevene kommet i gang med lesningen og vanligvis er det læreren som organiserer og legger ting til rette før kritikerfadderer kommer på besøk. Nå er det elevene som har ordet, og møtet baserer seg på diskusjon av bøker, der elevene trener på å bruke vurderingskriteriene i praksis, og øver seg på argumentasjon.

Fokus på utvalgte bøker

I det andre møtet pleier klassen å fokusere på utvalgte bøker og bruke begge timene på å diskutere dem grundig. Hvordan læreren velger å organisere timene er ofte avhengig av hvor stor klassen er.

Dersom klassen er forholdsvis liten (10-20 elever) pleier læreren å plukke ut hvilken bok eller bøker som skal diskuteres og diskusjonen foregår i plenum. Noen lærere velger bøker de selv finner interessante, andre velger bøker av pedagogiske grunner, mens andre igjen velger bøker ut fra hva praktiske årsaker, som at de er forholdsvis tynne.

Uansett er det viktig at så mange som mulig av elevene har lest de utvalgte bøkene når besøket finner sted. Dette kan til tider være en kilde til bekymring hos den enkelte lærer, men stort sett er elevene godt forberedt når andre møte finner sted.

Kritikerens rolle i diskusjonen

Disse diskusjonene er veldig interessante å delta i. Som kritikerfadder er det viktig å være så nøytral som mulig, og ikke gi til kjenne tydelige preferanser eller det motsatte for enkelte av bøkene. Det er elevenes pris, og verken kritikerfadder eller læreren skal påvirke dem i bestemt retning. Det beste er å stille spørsmål, be dem utdype synspunkter og aller helst påvirke diskusjonen til at de diskuterer med hverandre, og at man som kritikerfadder ser an situasjonen og hjelper dem med å utdype og presisere argumentene sine.

Noen lærere er ambisiøse på elevenes vegne og kan ha foretatt en «prøvediskusjon» på forhånd. Det er ofte en ulempe fordi boken er ferdigdiskutert når fadder kommer. Man kan gjerne formidle på en hyggelig måte at det er ikke nødvendig å forberede seg annet enn å ha lest boken. Ofte er det bedre å ha to bøker i stedet for en på andre møtet dersom plenumsdebatt, det gir mulighet til å sammenligne tekstene.

Diskusjon i grupper

Hvis klassen er på mer enn 20 pleier lærerne å organisere klassen i grupper, hvor hver enkelt gruppe diskuterer en bestemt bok. Elevene har da mulighet til å bevege seg mellom gruppene og diskutere de bøkene de har lest. Hvis andre møtet er organisert slik, er det sjelden alle elevene har lest samme bok. Som kritikerfadder beveger man seg rundt i gruppene og blander seg inn i de ulike diskusjonene. Fordelen med en slik organisering er at elevene i større grad får velge selv hvilke bøker de har lyst å snakke om. En annen fordel er at de sjenerte og litt tilbakeholdne elevene som er tause i plenumsdebatter oftere tør å ta ordet i mindre grupper.

Hvis læreren har organisert møtet med smågrupper er det lurt å høre med henne hvilke elever som nettopp er skye, og konsentrere oppmerksomheten rundt dem slik at de blir oppmuntret til å snakke. Smågruppene liker godt å prate med kritikerfadder, derfor kan det være verdt å huske på at man beveger seg ved jevne mellomrom og fordeler oppmerksomheten broderlig over alle gruppene.

Avslutning

Uansett hvordan møtet er organisert, er det fint å avslutte møtet med fellessamtale der

kritikerfadderer oppsummerer det som har vært diskutert og tar seg tid til å oppmuntre og sette mot i dem når det gjelder å få lest alle bøkene.

Tredje møte: Avstemning i klassen

I det tredje besøket pleier elevene stemme frem de tre bøkene de vil ha med seg til storjuryet i Oslo. Dette pleier å være organisert som fellesmøte med hele klassen samlet.

Det er viktig å minne elevene på at de to som velges som klassens representanter til storjuryen skal kjempe for sin klassens bøker. De trenger alle klassens argumenter for å fremheve klassens favoritter og for å nedkjempe konkurrerende bøker fra andre klasser.

Tredje møtet kan utelukkende handle om avstemning, og at klassen skal levere for og mot-argumenter for hver enkelt bok.

Hva ønsker elevene?

Tredje møtet er alltid forbundet med spenning. Det hender også at klassene har besøk av skolebibliotekar og andre medhjelpere denne gangen. Noen lærere ønsker selv å organisere alt på tredje møtet mens andre lar dette være opp til kritikerfadder.

Det viktige i så henseende er å være lydhør for hva elevene ønsker seg av seansen, og erfaringsmessig viser det seg at elevene liker at dette tar lang tid, gjerne med avstemning i flere runder. Hvis læreren gir signaler om at ting skal skje hurtig, anbefaler jeg at kritikerfadderer gjør sitt beste for å påvirke læreren til å ta det med ro.

Uansett hvem som er i førersetet er det viktig at man kommer frem til bøkene som velges på mest mulig demokratisk vis, og at elevene får anledning til å argumentere både for bøker de ønsker å ha med, og bøker de helst ser forsvinner ut av listen.

La alle elevene komme til orde

For at hver bok skal få mest mulig rettferdig behandling er det viktig at alle elevene kommer til orde. Den enkleste og i tillegg mest engasjerende måten å gjøre dette på er å skrive ned samtlige titler, la en kolonne stå åpen for argumenter mot boken, og en kolonne stå åpen for argumenter for boken. Deretter spør man hver enkelt elev rett og slett om de er for eller mot boken. Det tvinger de til å ta standpunkt, samt argumentere for svakhet og styrke. Det er viktig at kritikerfadder noterer stikkord for hver elev. Etter hvert som man går gjennom klassen blir det tydelig hvilke bøker som er favoritter, hvilke bøker som er omstridt og hvilke bøker elevene stiller seg likegyldig til.

Etter alle elevene har fått uttalt seg oppsummerer man de ulike funnene og drøfter litt rundt kriteriene de har brukt for henholdsvis å rise og rose bøkene. Mange av elevene har ofte klare favoritter og for å gi de mulighet til å argumentere for sine bøker, og mot andres eventuelle

innsigelser er det lurt å åpne for at ordet får være fritt en stund, slik at elevene får mulighet til nettopp å drøfte hvor vidt bøkene har fått som fortjent.

Avstemning

Det er mange måter å gjennomføre avstemningen på. Her er to forslag til gjennomføring av hemmelig avstemning:

1

Elevene skriver navnet på to bøker de vil ha med, lappene åpnes og de to bøkene som får færrest stemmer er ute av dansen.

Som oftest forsvinner de to bøkene ingen av elevene finner særlig engasjerende. De seks som gjenstår er med andre ord bøker elevene har et forhold til.

Neste avstemningsrunde bestemmer hvilke tre bøker klassens representanter vil kjempe for i storjuryen. Om man setter i gang neste runde like etter runde en kommer an på hvor mye tid man har til rådighet, men stort sett er det like greit å gå i gang med runde to.

Likevel kan det være greit å ta en rask repetisjon av argumentene som taler for hver enkelt bok, og høre om noen har noe å tilføye som ikke er kommet frem hittil.

I den siste runden lar man elevene skrive de tre titlene på bøkene de vil ha med. Siden hver elev dermed har tre stemmer til rådighet, tar opptellingen en del tid. Elevene skal ofte videre til andre timer, og vil gjerne vite resultatet først, så tredje møtet kan by på utfordringer når det gjelder å beregne tid, men en klasstime bør holde.

2

Et problem som klassene støter på er hvordan man i avstemningen skal forholde seg til at ikke alle har lest alle bøkene. En bok kan være svært godt likt av mange, men bli nedstemt av elever som ikke har lest den og derfor har andre favoritter. En mulighet er følgende avstemningsmodell hvor de som har lest flest bøker får flest stemmer. Denne modellen er det elever selv som har kommet fram til.

Har du lest alle 8 bøkene får du gi poeng til alle 8 bøker. Den du har likt best får 8 poeng, nest best 7 poeng og så videre ned til den du likte dårligst som får 1 poeng. Har du lest 7 bøker får du dele ut poeng til 7 bøker: 7 poeng til den du likte best, 6 til den nest beste osv.